

Oláh Miklós könyvtára és olvasmányai*

A magyar művelődéstörténetnek kevés olyan 16. századi egyénisége van, akinek a tevékenysége nyomott hagyott az európai nagyobb életműveken is. Oláh Miklós (1493–1568) minden bizonnyal ilyen. Nem esztergomi érsekként, és nem is, mint Habsburg Mária közeli munkatársaként, hanem mint történétíró. *Hungaria* történetéről, vagy a hunok királyáról, Attiláról írott műve használt, idézett volt, sőt, a lengyel és fehérorosz nyelvű Attila-történet Oláh munkájának fordítása.¹ Kiadott művei, levelezése alapján – az idézetekből és a levelekben említett személyeket, azok műveit számba véve – komoly könyvtárral kellett rendelkeznie,² ha csak nem akart mindig barátainál, vagy valamelyik egyetem, egyház vagy iskola könyvtárában olvasni. Életének több olyan színhelye volt, ahol megtehetette ezt, bejárhatott például a Leuveni Egyetem bármelyik kollégiuma (főként a *Collegium Trilingue*) könyvtárába, vagy éppen a burgundi hercegek könyveit is kézbe vehette Brüsszelben, amikor Habsburg Máriát, Németalföld kormányzóját szolgálta. Ismert az Oláh által szervezett humanista kör magas olvasottsága, a kör

* A kutatást támogatta az NKFIH OTKA K 116154. számú pályázat.

¹ ZOLTÁN András, *Oláh Miklós Athilájának lengyel és fehérorosz fordításáról = Hungaro-Slavica*, Studia in honorem Stephani Nyomárkay, ed. Janusz Bańczerowski, Bp., ELTE, 1997, 354–357; ZOLTÁN András, *Hunok Vilnában, avagy Atilla és Bendeguz az ófehéroroszbán = Köszöntő Fodor István 80. születésnapjára*, szerk. Hajdú Mihály, Bp., ELTE, Nyelvtudományi Társaság, 2000, 53–54; ZOLTÁN András, *Oláh Miklós Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 2004 (Dimensiones culturales et urbaniales Regni Hungariae, 6).

² Vö.: SZELESTEI NAGY László, *Oláh Miklós könyvtáráról = Program és mítosz között, 500 éve született Oláh Miklós*, Az 1993. január 9-10-i kolozsvári megemlékezés anyagából, szerk. Mózes Huba, Bp., Szent István Társulat, 1993, 51–69. – Újabbán a szlovák szakírók foglalkoztak az Oláh könyvtár egyes darabjaival, az előbb idézett tanulmányban említett művek sora azonban nem bővült: KOMOROVÁ, Klára, *Významní vlastníci knih z prvej polovice 16. storočia = Prelomvé obdobje dejín*, (Politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515), ed. Eva Frimmová, Bratislava, Igor Iliť–RádioPrint, 2017, 241–263; NAGY, Imrih, *Erazmiká v knižniciach humanistov z územia Slovenska = Kniha*, (2016), 164–181.

tagjai közül többek könyvtárát, másoknak könyveit ismerjük, Zsámboky Jánoson kezdve,³ Nicasius Ellebodusig,⁴ vagy éppen Batthyány Boldizsárig.⁵

Oláh Miklós könyvtárának nem ismert katalógusa a korból. Tulajdonosi bejegyzések alapján, adományait is számba véve 250 mű tulajdonlását tudjuk dokumentálni, és az így nyert képet egészítik ki a levelezéséből, illetve más forrásokból nyert adatok. Humanista műveltségét, kiterjedt hazai és európai kapcsolatrendszerét, mecenatúráját és irodalmi-történetírói, valamint egyházszervezői tevékenységét tekintve biztosan állíthatjuk, hogy ez egykori bibliotékájának csak a töredéke. Tanulmányunk egyik feladatának tekintjük, hogy ez utóbbi állítás igaza mellett érveljünk. Akkor is így van ez, ha a fennmaradt könyvek kiadási helyeit vizsgálva feltűnő a Leuvenben kiadottak nagy száma. Miért éppen az ott vásárolt könyvek maradtak fenn, illetve ez a fennmaradási arány véletlen (250:47), vagy a tudós főpap a magánkönyvtára gyarapítását nem tartotta olyan tevékenységnek, amelyet módszeresen kellett volna követnie? Erre nehezen gondolhatunk, tekintve, hogy ismerjük *ex libris*ét is, vagyis tudatos gyűjtő lehetett, aki azonosíthatóvá tette könyveit. Zavarba ejtő ugyanakkor, hogy az önmagában külön kisnyomtatványként fennmaradt *ex libris* egyetlen ismert könyvében sem szerepel.⁶

A közel kortárs főpapi gyűjtők⁷ közül Telegdi Miklós (1535–1586) esztergomi kanonok, pécsi püspök is gazdag és értékes bibliotékával rendelkezett. Hagyatéki leltárából ismert könyvjegyzéke,⁸ amelyen 291 kötet szerepel. Telegdi jelen esetben számunkra azért is fontos, mert ő is örökölt az esztergomi érsek könyvei közül. A jogtudós Mossóczy Zachariás (1542–1587) nyitrai püspök gyűjteménye⁹ pedig az egyik legnagyobb a 16. században, közel 1000 kötetes volt.

³ *A Zsámboky-könyvtár katalógusa*, Gulyás Pál olvasatában, bev. Ötvös Péter, szerk. Monok István, Szeged, Scriptum, 1992 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 12/2).

⁴ PAJKOSSY Györgyné, *Ellebodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban* = *Magyar Könyvszemle*, 99(1983), 225–242; BOROSS Klára, *A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében* = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 13(2007), 157–185.

⁵ *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*, hrsg. von István Monok, Péter Ötvös, Band II, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Edina ZVARA, *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek*, red. von István Monok, Eisenstadt, Burgenländische Landesbibliothek, 2004 (Burgenländische Forschungen, Sonderband, XXVI).

⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, *ex libris*ek.

⁷ Összefoglalóan lásd: MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Bp., Balassi, 2003, 161–164.

⁸ *Catalogus Librorum R(everendissimi)mi D(omi)ni olim Nicolai Telegdini Episcopi quinqueecclesiensis*. Kiad. *Magyarországi magánkönyvtárak*, I, 1533–1657, sajtó alá rend. Varga András, munkatárs Monok István, Bp., Szeged, MTA Könyvtára, 1986 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13), 36–42.

⁹ *A magyar könyvkultúra múltjából*, Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése, sajtó alá rend. és a függeléket összeáll. Herner János, Monok István, Szeged, JATE Központi Könyvtár, 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11), 437–485; Mossóczy fennmaradt könyveiről, teljes jegyzékkel: KOMOROVÁ, Klára, *Knížnica Zachariáša Mošovského*, Martin, Slovenská národná knižnica, 2010.

Mint már említettük, Oláh Miklós könyveiről nem maradt fönt összeírás, a könyvek maguk szétszóródtak: kutatásunk állása szerint most hét európai ország 20 intézményében található, kisebb-nagyobb számban. Minderről maga az érsek is tehet, hiszen 1562. szeptember 14-én írt végrendeletében könyveit ő maga osztotta szét¹⁰ – azaz nagy értékű könyvtárát nem egyházára hagyta, hiszen ott úgylis csak porosodnának.¹¹

A Bécsben őrzött könyveit Listi I. János (†1577) veszprémi, majd győri püspökre és főkancellárra, valamint ennek fiára, II. Jánosra (1556–?) hagyta. Előbbire azért eshetett Oláh választása, mert művelt humanistaként ő is tagja volt a pozsonyi humanista körnek,¹² és maga is könyvgyűjtő volt.¹³ Ráadásul Listivel rokoni viszonyban is volt, hiszen a kancellár feleségül vette Oláh Miklós törvénytelen(?) leányát, Oláh Lukréciaát.¹⁴ Oláh azzal a feltétellel adta könyvtárának egy részét a Listieknek, hogy tetszésük szerinti válogatás után a maradékot a nagyszombati tanulók kapják meg. A későbbiekben Listi I. János könyveit, vagy annak egy részét a Listi család egyes tagjai örökölték. A családi könyvtár feltehetően Köpcsényben volt. A király a köpcsényi birtokot 1576-ban adományozta a Listi családnak, amelyet Listi IV János (†1676 k.) 1676-ban eladott a későbbi nádornak, Esterházy Pálnak (1635–1713). Valószínűleg ekkor, a birtokos-váltáskor került a Listiek és így Oláh Miklós könyveinek egy része az Esterházyak gyűjteményébe. Ez tehát az egyik út, amelyen keresztül a humanista főpap könyvei az

¹⁰ „De libris. Libros, quos hic Wienae in biblioteca mea habeo, lego Joanni Listhio et filio suo Joanni ea conditione, ut quos ex eis voluerit, pro se retineat. Alios autem studiosis Tirnaviensibus pro salute animae meae distribuat, ut ex eis discant. – Libri per me impressi, tam scilicet breviarum, quam alia, quos Franciscus Naghwathi scit ubi sint, omnes distribuuntur pauperibus sacerdotibus et aliis studiosis ac ecclesiis inopibus, qui tales non habent. Volumus tamen, ut ante omnia ad capellas meas de Lanser et Nicoleti aliquot ex his pulchre illigentur et ligati dentur. – Libros, qui sunt Tirnaviae in domo mea, legarem ecclesiae. Sed ea habet etiam alioqui nunc sufficientes libros, pulveribus obsitos, qui domini canonici, fratres nostri eos non frequentant, neque pulveres obsterunt. Ideo committo, ut ex eis accipiat aliquos pro se magister Nicolaus Telegdinus archidiaconus Zoliensis ad studia sua et similiter magister Nicolaus Dessyth canonicus Strigoniensis et reliqui distribuuntur pauperibus scholasticis Tirnaviensibus, qui sunt studiosi.” Kiad. Adattár 11, i. m. 56–57.

¹¹ FAZEKAS István, *Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között* = *Történelmi Szemle*, 45(2003), 145; ugyanez: = *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*, szerk. Balogh Margit, Varga Szabolcs, Vértesi Lázár, Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet; Budapest, MTA BTK, 2014, 27–44.

¹² BOROSS 2007, i. m. 157–185.

¹³ ZVARA Edina, *A Listi-család könyvei* = „Apró cseppekből lesz a zápor”, Bakonyi Géza emlékkönyv, szerk. Hegyi Ádám, Simon Melinda, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2008 (Habent sua fata libelli, 4), 47–60; MONOK István, *A művelt arisztokrata*, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században, Bp., Kossuth Kiadó; Eger, EKF, 2012 (Kulturális örökség), 142.

¹⁴ FAZEKAS István, *A magyar udvari kancellária leltára 1577-ből* = *Fons*, 9(2002), 227.

Esterházy család könyvtárát gazdagították,¹⁵ és ez a könyvtár a 17. században, a legnagyobb és leggazdagabb arisztokrata gyűjtemények közé tartozott.¹⁶

Oláh Miklós könyveinek másik útja az Esterházyakhoz a következő. Az érsek unokaöccse Oláh Császár Miklós volt, leánya Császár Orsolya, akinek férje Dersffy Ferenc. Az utóbbi házaspár leánya, Dersffy Orsolya (1583–1619), akit Esterházy Miklós (1583–1645) nádor vett feleségül. Dersffy Orsolya öröksége volt Lakompak, amely így az Esterházyak birtokába került – Oláh Miklós könyveinek egy másik részével együtt.¹⁷

Az Esterházy családot ezért is kellett külön kiemelni, de ennél is fontosabb, hogy az ő gyűjteményük őrizte meg a legtöbb Oláh-kötetet,¹⁸ a ma ismert mennyiség feléről van szó.¹⁹

Az Oláh által 1556-ban újjáépíttetett, Bécsen kívüli Nicoletum Szent Margit kápolnájában is voltak könyvei az érseknek, amelyeket ugyancsak Listi örökölt. Ő pedig fiára, Listi Jánosra hagyta azzal, hogy a kápolnában lévő könyvek maradjanak a helyükön. Az itteni könyvek szertartáskönyvek voltak.²⁰

Oláh Miklós könyveit kézbe véve nyerhetünk képet könyvhasználatára, olvasási szokásaira vonatkozóan is. A humanista főpap könyveinek nagy részébe, a beszerzés időpontjában betöltött tisztségének megjelölésével írta be a nevét, de több esetben *supralibrosszal* is ellátta azokat. Könyveinek egy részét saját maga

¹⁵ A szakirodalomban több nyoma van annak, hogy Oláh könyvei az Esterházy könyvtár értékes részét képezik. Vö. CSONTOSI János, *A kis-martoni herceg Esterházy-könyvtár = A magyar Történelmi Társulat 1883. évi aug. 22–27-iki vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe*, szerk. Szilágyi Sándor, Bp., MTA, 1883 (a Századok 1883. évfolyam, VIII. füzeteként is megjelent), 90–91; DOMANOVSKY Sándor, *Kézai Simon Mester krónikája*, Bp., MTA, 1906, 15. (2. jegyzet); MONOK István, ZVARA Edina, *Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai = Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*, Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén, szerk. Ács Pál, Bp., Reciti, 2015, 203–204.

¹⁶ MONOK 2012, i. m. 127–157; Stefan KÖRNER, *A Bibliotheca Esterházyana = Kék vér, fekete tinta*, Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1770, szerk. Monok István, Bp., OSZK, 2005, 105–129.

¹⁷ *Uo.*; MONOK István, *Adalékok az Esterházy-könyvtár kialakulásának történetéhez, A Moszkvában őrzött könyvek vizsgálatának tanulságai = Eruditio, virtus et constantia*, Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére, szerk. Imre Mihály, Oláh Szabolcs, Fazakas Gergely Tamás, Század Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Könyvtár, 2011, 504–507.

¹⁸ Az Esterházy család könyvtárának kalandos, 20–21. századi sorsában Oláh Miklós könyvei is osztoztak. Ugyanis 1945-ben szovjet teherautók közel 2000 kötetet vittek el a Szovjetunióba, s kerültek különböző könyvtárakba. Ezek közül 2013-ban 977 kötet került vissza a kismartoni kastélykönyvtárba.

¹⁹ Közel 20 kötet jelenleg ismeretlen helyen van, de szerencsére Hárigh János könyvtáros összeírásából (1937) ismerjük a könyvek adatait.

²⁰ SZERÉMI (Odescalch Artúr), *Monumenta*, Emlékek a majthényi, keselleőkeői és berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából = *Történelmi Tár*, 20(1897), 42–48; A Nicoletum könyvtárának történetét megírta SZOLIVA Gábor, *Psalterium Strigoniense Venetiis 1523 cum notis musicis manuscriptis, (Psalterium Nicolai Olahi)*, közread./ed. by Szoliva Gábor, hasonmás kiad., Bp., MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2015 (*Musicalia Danubiana*, 25 – *Bavarica et Hungarica*, II), 26–30.

köttette be, így ha egy-egy kötetben nem is olvasható *possessor*bejegyzése, a kötés segít az azonosításban. Az azonosítást segíti az is, hogy Oláh Miklós sokat és szívesen jegyzetelt könyveibe, így írásképét megismerve is több könyvet köthetünk hozzá. Fennmaradt könyvei kapcsán egy könyvtörténeti vonatkozást is ki kell emelnünk: a legtöbb ismert könyvének metszésén szerepel a szerző neve és/vagy a mű rövidített címe, azaz még nem felállítva helyezte könyveit a polcokra.

Oláh Miklós könyvtára saját maga gyűjtésének az eredménye, ezeket részben vette, részben ajándékba kapta. A kiadási éveket, a nyomdászokat és a nyomdahelyeket végignézve gyűjteménye legnagyobb arányban németalföldi korszaka idején gyarapodhatott – hiszen magyarországi működése idején erre vajmi kevés lehetősége volt, nyomda a 16. század közepén, a Magyar Királyság területén alig működött, könyvkereskedelemről meg szinte egyáltalán nem beszélhetünk.²¹ A tulajdonosi bejegyzésekben az érsek nevéen kívül több kiváló humanista neve is előfordul. Közéjük tartozik Peregi Albert (†1546) pécsi prépost, aki a magyar kamara elnöke, és királyi titkár is volt,²² neki *superexlibrise* alapján nyolc kötetét azonosítottuk az Oláh-könyvtár részeként.

A fennmaradt könyvek tartalmi összetételét vizsgálva emeljünk ki néhány jellegzetességet. Az első megállapításunk az, hogy igazi humanista, filológus könyvtára áll előttünk, és nem egy egyházservező, egyházpolitikusé, főként nem egy hitvitákat folytató egyéniség gyűjteménye. Nem jelenti ez a kortárs teológia teljes hiányát, hiszen a Tridenti zsinattal kapcsolatos kiadványok előfordulnak, vagy a Luther-ellenes erasmista bécsi püspök, Johannes Fabri (Oláh támogatásával) megjelent könyve az eretnokségről. Hasonlóan más, a korabeli „eretneknek” ítélt tanokkal kapcsolatban több kiadványt is találunk (Cornelius Scribonius Graphaeus könyve az anabaptistákról). A protestáns reformok kiemelten foglalkoztatták. Erre utal, hogy Martin Luther hét kiadványa is fennmaradt gyűjteményében. Latin és német kiadások, Mózesről, Máté evangéliumáról, krisztológiai gondolatairól (szoros összefüggésben a wittenbergi történelemszemlélettel), és Johann der Beständige (1468–1532), szász választófejedelem halálára írt emlékezése. Ugyancsak jelen van Philipp Melanchthon, teológusként is (hiszen filológiai munkái a humanista Oláh olvasmányai voltak, Cicero és Démoszthenész kommentárjai). A „Praeceptor Germaniae” Genézis- és Szent Pál-kommentárjai mellett, az egyházservező Melanchthon munkáját is olvashatta Oláh.

Már-már zavarba ejtő, hogy a kegyesség kérdéséről vagy az úrvacsora értelmezéséről Luther barátjától, a protestáns Georg Witzeltől (1501–1573) olvasott. Az V. Károly császár környezetében élő hittudósok közül is olyan személyek könyveit birtokolta, akiknek viszonya nem volt éppen felhőtlen a Római Kúriával. Ilyen Pedro de Soto (1493–1563), akit a spanyol inkvizíció lutheranizmussal vádolt. De Fridericus Staphylus (1512–1564) sem egyszerű eset. A lutheránus

²¹ V. ECSÉDY Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600*, Bp., Balassi, OSZK, 2004 (Hungaria Typographica, 1), 89.

²² VARGA Szabolcs, *Egy ismeretlen humanista, Peregi Albert pécsi prépost = Történelmi Szemle*, 53(2011), 351–376.

teológus 1552-ben tért át a katolikus hitvallásra, és ezután írta a Luther teológiáját bemutató, azt sok ponton bíráló művét, amely Oláh egyik olvasmánya lehetett. Oláh könyvtárában a pedagógiai alapmű is egy olyan szerzőtől volt meg, aki toleranciájáról volt ismert. Petrus Mosellanus (1493–1524) kölni tomista teológus, aki Melanchthonnal jóban volt, és próbált közvetíteni Luther és az őt kiengecsztelhetetlenül gyűlölő Johann Eck közt. (Ha egy pillanatra Habsburg Mária protestánsokhoz való viszonyára gondolunk, nem csoda, hogy a németalföldi kormányzó toleráns volt e téren, hiszen olyan humanisták álltak mellette, mint Budán Johann Henckel, Brüsszelben pedig Oláh Miklós.)

Oláh könyvtárában jelentős számban találjuk az egyházatyák műveit, ráadásul a korban kimagasló minőségű kiadásokban. Itt is feltűnő a választása (ha a fennmaradást értelmezhetjük az ő választásának): Órigenész, Erasmus kedvenc szerzője, Jeromos, Aranyszájú János, Nagy Albert, Nagy Vazul és Tertullianus. Vagyis azok az egyházatyák, akiket a protestáns reformáció nagyjai is kiemelkedő fontosságúnak ítélték. Az egyháztörténetet is jobbára régibb, középkori szerzők képviselik, illetve néhány könyv is fennmaradt a kortárs egyházi eseményekről. Az a kevés könyv tehát, amely a *devotio moderna* teológiai háttérét adta az egyházatyák írásai közül, kiegészítve néhány 16. századi kegyességi munkával (egy protestáns, és egy bencés (Wolfgang Seidel [1492–1562]) inkább a humanista olvasót mutatja, mint a katolikus teológust, illetve főpapot.

Az egyháztörténet is inkább a humanista művekre alapozott, és nem a hitvallásban elfogultan elkötelezett szerzőkre. Csak néhányat említve: a humanista Michael Buchinger (1520–1571); a toleránsnak mondható Friedrich Nausea (Grau, 1492–1552), bécsi püspök; a matematikus, csillagász katolikus teológus, humanista Albertus Pighius (1490–1542). Ezek mellett csak valamelyik régibb, ókori, vagy középkori szerző egyháztörténeti szövegének kiadása (mint például a Zsámboky János könyvtárában volt kézirat alapján kiadott Theophilactus de Achrida²³ (11. század) volt meg Oláhnak.

A történeti irodalmat olvasó Oláh Miklós már historikusként, illetve politikusként áll előttünk. A történeti olvasmányokkal kapcsolatban is felvethető a protestáns szemlélettel való szimpátiája. Nem pusztán Paul Eber *Calendariuma*, vagy Martin Luther vonatkozó műve miatt. A történelem menetét közvetlenül befolyásoló isteni erő hangsúlyozása a világtörténeti műfajt helyezte előtérbe.²⁴ Oláhnak megvolt Eusebius *Világtörténete*, ugyanígy Achilles Pirminius Gasser (1505–1577), a Kopernikuszt támogató bajor csillagász, humanista világtörténeti jegyzetei, vagy Hartmann Schedel (1440–1514) korszakalkotó műve. A török kérdés érdeklődése középpontjában állt. Részben teológiai okokból, de főként egyházpolitikusként, illetve politikusként. Történeti tárgyú műveinek a fele a törökökkel foglalkozik (Nicolaus Sagundinus, Johannes Ramus, Erasmus, Petrus Nannius, Jacopo Sodoletto, Paolo Giovio). De nem függetlenek a török kérdéstől az I. Ferenc francia király és

²³ ALMÁSI, Gábor, KISS, Farkas Gábor, *Humanistes de bassin des Carpates II. Johannes Sambucus* (Europa Humanistica, 14), Turnhout, Brepols, 2014., passim.

²⁴ LOTZ János, *A történelmi világgép, Az ember az időben*, Pécs, Kultúra, 1936, 40–44.

V. Károly császár viszonyát tárgyaló művek sem (Cornelius Scribonius, Guilielmus Insulanus, Friedrich Staphylus). Ezek mellett a művek mellett csak olyanokat látunk, amelyek valamilyen formában Oláh életútjával is érintkeztek. Hadrianus Barlandus *Brabant*-története, vagy Galeazzo Flavio Capella írása a Sforzákról.

A fennmaradt könyvek azonban mindenekelőtt egy filológus humanista szak-könyvtárát mutatják. Azét a humanistáét, aki Nicasius Ellebodiust is meghívta a Magyar Királyságba, megélhetést biztosított neki, hogy itt Arisztotelész,²⁵ Arisztophanész és Polübiosz kiadásán fáradozzon. Imponáló a névsor, és a kiadások minősége. A görög szövegek közt megvolt neki Platón, Hésziodosz, Homérosz, Démoszthenész (két kiadásban is), Xenophon. Szophoklész, Hippokratész, egy görög epigramma gyűjtemény, és egy görög szöveggyűjtemény a levelezés műfaját illusztrálendő. Iszokratész pedig négy szövegével is képviselteti magát, az egyik, történetfilozófiai tanulsága miatt is érdekelhette Oláht (*de regno*). Őt, a kiadások számát tekintve, csak Lukianosz előzi meg, 11 szövegével. Homérosz egy leuveni kiadásban, illetve Aldus Manutius *editió*jában volt meg neki. Utóbbinak mindkét kötetét, az olvasás közben, margójegyzetekkel kísérte Oláh. Johann Ramus (Tack) a görög epigrammák gyűjteménye latin kiadása ajánlásában dicséri Oláh görögstudását,²⁶ Ritoók Zsigmond szerint azonban ezek csak tartalmi kiemelések, nevek és helyek kiemelése, a későbbi eligazodást segítő.²⁷

A latin szerzők közt a kedvenc Cicero volt. Stílusa és morálfilozófiai tanítása miatt is, a legjobbak, Erasmus, Philipp Melanchthon és Georgius Trapenzuntius kommentárjaival. A névsor itt is a legismertebb szerzőket tartalmazhatja: Aulus Gellius, Horatius, Persius, Sallustius, Terentius, idősebb Plinius, Curtius Rufus, Quintilianus. Seneca a láthatóan jelenlévő erkölcsfilozófiai érdeklődés vonalába tartozik, míg az előbbi, Quintilianus neve átvezet bennünket az Oláh-könyvtár legfőbb specifikumához, a németalföldi, közelebbről a leuveni humanista iskola szerzőinek jelenlétéhez. Ez a jelenlét, csakúgy, mint a bécsi humanisták műveinek nagy száma a könyvtárban, a személyes ismeretségen is alapul, hiszen Petrus Nannius, Johann Ramus, Erasmus, vagy éppen Zsámboky János is személyes kapcsolati hálójához tartozott. Mert – ismételjük – Oláh Miklós könyvtára elsősorban humanista gyűjtemény.

Idézhetnénk a fennmaradt könyvek kiadási helyeinek statisztikájából is, hogy

²⁵ ELLEBODIUS, NICASIVS, *In Aristotelis librum de Poetica Paraphrasis et Notae*, kiad. Maurer Zsuzsanna (Értekezések a magyarországi latinság köréből. Új sorozat, 2), Budapest, Typotex, 2014, 22.

²⁶ Epigrammata ex thesauris Graecorum deprompta et iam recens Latina facta ... Viennae Austriae, ex off. Joannis Syngrenii, 1551: „Cujus in graecis vertendis tanta est dexteritas, ut vel solis Tuis manibus videantur Graecorum thesauri velle contrectari: lusisti in hoc argumento adulescentior, cumque Tibi aetas ad has delicias sequendas manum porrigeret, at nunc cum Te in alto fortuna collocarit, nec suscepta patriae, reiquepublicae negotia in his studiis amplius Te commorari patiantur, pro Misis praestantissima quaeque favoribus, et opibus enutris ingenia, sub tali ductore haud dubie ad spes maximas praeparata, unde Musae suarum dotium foenus se non mediocre fecisse palam confitentur.”

²⁷ RITOÓK ZSIGMOND Homérosz magyarországi befogadás-történetét írja, véleményét levélben közölte velünk.

alátámasszuk ezt az megállapítást,²⁸ de önmagában az a tény, hogy Rotterdami Erasmus 57 műve szerepel a 250 fennmaradt közt, vitathatatlanná teszi az állítást.

Leuvenhez egy másik gondolattal is köthető Oláh Miklós. Az ottani egyetemen, a 16. században, a retorika, a logika és a dialektika oktatásához kidolgoztak egy módszert, amelynek segítségével azok a hallgatók, akik nem elit iskolákból érkeztek a felsőoktatásba, behozhatták lemaradásukat. Oláh Miklós maga is foglalkozott ezzel a kérdéssel, komoly pénzüsszeget hagyott a török veszély miatt Bécsbe telepített esztergomi *Collegium Christi* hallgatói támogatására.²⁹ Az antik szerzők, Erasmus, Ludovicus Vives, Adrianus Barlandus alapművei mellett a Hadrianus Juniusszal kortárs tudósok munkái szolgálták a cél megvalósításához alapvető munkákként: Johannes Murmellius, Petrus Montanus, Georgius Macropedius, Petrus Nannius, Cornelius Crocus.³⁰ Ezen szerzők közül Vives, Barlandus, Nannius, Murmellius és Montanus egy-egy műve is fennmaradt Oláh gyűjteményéből.³¹

Összegzésképpen elmondható, hogy Oláh Miklós erudíciójáról csak részletekkel rendelkezünk. A részismeretek azonban egyértelműen egy humanista filológust, humanista történetírót állítanak elénk, aki emellett udvari funkciókat is ellátott, majd a Magyar Királyság első főpapja lett. Mint ilyen, sok könyvvel szolgált a egyházat – lásd az általa kiadott, illetve támogatott szertartáskönyveket –, lépéseket tett a katolikus egyház újjászervezésére. Elsősorban azonban tudós filológussal vette körül magát. Meggyőződésünk, hogy olvasmányait is csak ezekkel együtt lehet értelmezni. Szükséges tehát újra számba venni a pozsonyi humanista kör tagjainak bejegyzésével fennmaradt könyveket, és a képet kiegészíteni Zsámboky János, Hans Dernschwamm könyvtárával. A következő generáció könyvtárai pedig – Batthyány Boldizsár, a Beythék, Istvánffy Miklós – ezt a képet csak igazolni fogják.

²⁸ Bazel: 250:57; Leuven: 250: 40; Bécs: 250:23; Köln: 250:20; Velence: 250:18; Strassburg: 250:16; Hagenau: 250:10; Antwerpen: 250:10.

²⁹ KÖRMENDY Kinga, *Az esztergomi Collegium Christi és könyvtára XIV–XVI. században = Magyar Könyvszemle*, 99(1983) 10. (68. jegyzet); MÉSZÁROS István, *Az esztergomi középkori Collegium Christi = Századok*, 118(1984), 343–360; uéz: = Uő, *Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009*, Bp., Eötvös J. Kvk., 2010, 191–197; KÖRMENDY Kinga, C. TÓTH Norbert, *A Collegium Christi alapítása és tagjainak egyetemi tanulmányai = Metropolis Hungariae*, szerk. Hegedüs András, Esztergom, Prímási Levéltár, 2017 (Strigonium antiquum, 8), 163. (148–149. jegyzet)

³⁰ MIERT, Dirk van, *Hadrianus Junius and northern Dutch humanism = The kaleidoscopic scholarship of Hadrianus Junius (1511–1575)*, Northern humanism at the dawn of the Dutch golden age, ed. by Dirk van Miert, Leiden, Brill, 2011 (Brill's studies in intellectual history, 199), 1–15.

³¹ Csak megjegyezzük, hogy a németújvári protestáns iskola is ezt a hagyományt követte, igaz, ott a strassburgi akadémia tanításai is jelen voltak, Oláhnál nem. Vö.: MONOK István, *Iskolai használatú könyvek a németújvári protestáns iskola könyvtárában 1569–1634 = Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio philosophica*, "...nem egyetlen történelem létezik", Ünnepi tanulmányok Péter Katalin 80. születésnapja alkalmából, 21(2017), Fasc. 2., 236–246.

MONOK, ISTVÁN –ZVARA, EDINA

The library and readings of Miklós Oláh

In the past decades many researchers explored successfully the traces of the library of Miklós Oláh (Nicolaus Olahus), the famous humanist, archbishop of Hungary. However, the majority of data are either archive mentions or library records that were made without handling the books. During the preparative research of this current lecture, we found 250 works that were once part of Miklós Oláh's library. We can now form a view on Oláh's deep and extensive (*eruditive*) intellectual horizon and his reading habits. The latter can also be analysed by Oláh's marginal-notes written in his printed books.

Handling of his books also gives the opportunity to get a deeper understanding of how his library was growing. The notes of previous owners of Oláh's books provide rich data to reconstruct the humanist archbishop's network.

Keywords: library history; Hungary; 16th Century; readings history; Nicolaus Olahus